

Др ДРАГОЉУБ ЈОВАНОВИЋ
б. професор Универзитета

ЗЕМЉА и РАД

**Говор на Земаљском састанку земљорадника, 31 децембра 1939 у
Београду**

**Култ Рада и Верност Земљи, – то је наша идеологија.
Прави сељачки покрет је нада ове земље.
Старе странке или се ликвидирају,
или се расипају, или губе подлогу на којој стоје.**

– Друго издање –

Београд, 1940

ЗА ПРАВИ СЕЉАЧКИ ПОКРЕТ

На позив дра Драгољуба Јовановића и његових сабораца из Београда, састали су се 31 децембра 1939 год., у великој сали Кола Српских Сестара, чланови земљорадничког покрета из ова 83 среза: Азбуковачког, алексиначког, ариљског, белопаланачког, белоцркванског, бијељинског, велико-кикиндског, власеничког, врачарског, велешког, Вргин Моста, ваљевског, пчињског, горњополошког, пружанског, голубачког, грочанског, деспотовачког, даруварског, добојског, добричког, жабаљског, жичког, заглавског, колубарског, качерског, кавадарског, карловачког, лесковачког, лужничког, љубићског, мачванског, моравског, младеновачког, нишавског, ново-бечејског, новосадског, опленачког, орашког, панчевачког, поцерског, петровградског, прибојског, посавског – Умка, колубарског – Лазаревац, подунавског, посавотамнавског, милешевског, прокупачког, румског, рачанског, рађевског, сврљишког, сремско-митровачког, сомборског, старо-пазовачког, старо-бечејског, студеничког, трстеничког, таковског, тамнавског, тимочког, требињског, трнавског, раваничког, удбинског, царибродског, црногорског, јабланичког, орашачког доњополошког и из Београда.

Циљ овог састанка био је да се чланови Савеза Земљорадника узајамно обавесте и посаветују о стању покрета и о даљем раду на развијању и организовању Земљорадничке странке. Састанак је, у присуству новинара и око 500 особа, отворио Нинко Петровић, адв. из Београда. Одмах је предложио да се ћутањем од два минута ода пошта пок. Милану Прибићевићу и пок. Јоци Јовановићу. Изложио је циљ састанка, па је предложио да њиме руководи др. Драгољуб Јовановић, да почасни претседници буду гђа **Ружа Мил. Прибићевић**, проф. **Кирило Савић** и **Рајко Нешковић**, земљ. из Лозња код Г. Милановца, а да записник води **Радоје Маричић**, студент права.

Први је говорио др. Драгољуб Јовановић о „Судбини земљорадничког покрета међу Србима“.

ГОВОР

дра Драгољуба Јовановића

Према стенограму г. Гојка Божовића, новинара и
стенографа Сената

Претседник др. Драгољуб Јовановић: (Бурно плескање и узвици:
Живео! Живео!)

Браћо и другови!

Дошао је историски тренутак да бацимо поглед у назад и да видимо: шта је до сада земљораднички народ, на српског страни нарочито, урадио у овој земљи; какво је стање земљорадничког покрета данас, када је велики део његовог програма остварен, јер је постигнут споразум између Срба и Хрвата, и шта треба да ради земљораднички покрет у будућности, да би оправдао наде које су у њега земљорадничке масе одмах после Светског рата полагале.

У овом тренутку морамо да констатујемо, да на српског страни правог земљорадничког покрета није било све до Светског рата. Немојте мислити да је то једини случај у свету, да земљораднички народ нема своје странке. Има читава једна велика класа, која је просвећенија од сељачке, која је чак организованија од сељака, па је ипак без свога политичког покрета. То је дуго времена била радничка класа у Енглеској, то је и данас радничка класа у Северним Америчким Државама и у Канади. Није, дакле, чудновато, ако једна сељачка земља нема свога сељачког покрета. У толико је већа заслуга оних, који су одмах после Светског рата увидели да је дошло крајње време да и српско сељак, по угледу на бугарског земљорадника и по угледу на хрватског сељака, – који су своје покрете створили много раније, – један од 1897, други од 1905 године, – да и српски сељак поведе једанпут бригу о својој кући и о себи.

ТРИ КРИЗЕ У СЛОБОДИ.

Покрет земљораднички основан је код нас 1920 – и он је пробудио велике наде. Сељачки народ је одговорио на његов позив, и земљорадничка странка је добила већ на изборима за Уставотворну скупштину 30 својих посланика у Народној скупштини, којима су се придодали 8 словеначких кметијаца, тако да је посланички клуб бројао 38 посланика. Међутим, одмах је настала реакција. Одмах је ударено по томе сељачком покрету, и то мање насиљем, више моралним препадима. Речено је да ће сељаци завести анархију, да ће они разбити градове, да ће деловати варварски и анархистички. Читава хајка подигнута је против

земљорадничког покрета на српског страни. И та је хајка уродила плодом, јер на идућим изборима, 1923 г., земљораднички покрет је пао на 10 посланика. Ударац је био још већи 1925 г., на изборима које је спроводила влада Пашић – Прибићевић: земљорадничка странка пала је на свега 4 посланика и на 115.500 гласова, према 153.6000 у 1923.

Међутим, док је број посланика нагло опадао, број гласача опао је мање. У политици, када се не напредује онда се назадује. Земљорадничка странка 1927 г. добила је око 150.000 гласова, али није добила више: зато сматрамо да није расла, него је била у опадању. Ово слабљење није било случајно. 1922 године испао је из странке оснивач, отац њен, који је створио земљорадничко задругарство међу Србима, човек који је формулисао Програм и Статут, који и сада за нас важе, то је Михаило Аврамовић. (Аплауз и узвици: Живео!) Он је данас, нажалост, ван покрета, али њему историја мора да ода признање за оно што је учинио за српског сељака, за српског земљорадника. Први потрес био је у странци 1922 г. кад је сам шеф странке остао ван ње. Други потрес био је 1925, на конгресу у Београду, кад се појавила једна млада група људи, школованих добрим делом на загребачком Универзитету, под утицајем Стјепана Радића. Они су дошли у Београд, у Сарајево и у друге наше градове и тражили да се земљораднички покрет врати на своју линију, која је обележена у Програму и Статуту, и да се избегне оно што је стварало зло, израћање или дегенерисање. Ти људи били су може се рећи прва земљорадничка левица. Они су успели на конгресу у Београду, али нису имали довољно снаге да покрет узму у своје руке, него се још једанпут поновила трагедија, да су левичари устукли пред десничарима. Михаило Аврамовић, идеолог, творац задругарског покрета и отац земљорадничког покрета у Србији, устукао је – како је сам рекао – пред ћатама и кафецијама. Левичари, који су се појавили 1925 г., нису имали тада снаге да понесу покрет у својим рукама, него су га опет оставили онима који су га дотле водили, а то је био у главном др. Урош Стајић.

Тако је земљорадничка странка доживела своју трећу периоду, онда када смо ушли у Савез земљорадника ми из Групе за социјалну и културну акцију и пријатељи покојног Милана Прибићевића (Узвици: Слава му). Ми смо ушли 1927, по заповести коју смо добили из народа, да освежимо, да обновимо, да окрепимо земљораднички покрет и да га вратимо на његову праву идеолошку, чисту земљорадничку линију. (Аплауз и узвици: Тако је! Живео!). Ушли смо ми у покрет, иако смо знали да у покрету има десничара, да у покрету има, да их не назовем реакционарима, него најблаже, да има конзервативних елемената. Знали смо да је ту био Воја Лазић, да је ту био Урош Стајић, да је ту био Димитрије Вујић, Јова Обрадовић, Михаило Стојић и многи други. Предвиђали смо шта ће бити с њима, знали смо да ће отпасти из покрета на првом ударцу. Ипак смо ушли, свесни да имамо да извршимо један историски задатак, задатак да вратимо покрет на његову праву, идеолошку, чисту линију (Одобравање и аплауз). Одиста, покрет је кренуо напред. На првим обласним изборима, на општинским изборима и на посланичким изборима 11 септембра 1927, земљораднички покрет је живахнуо, коракнуо. Добио је и у парламенту поново своју ранију снагу, – и ако само 9 посланика, нешто више од 150.000 гласова.

Покрет је био у пуном замаху, када се десила једна трагедија изван нас, мимо нас, али која је тешко погодила сељачки народ у овој земљи, не само хрватски него и српски, – трагедија од 20 јуна 1928, када су усред Београда, у Народној скупштини погинули прваци братског хрватског сељачког покрета. (Присутни устају и кличу: Слава им!) Ми смо разумели да куршуми Пунише Рачића нису погодили само хрватске борце. Они су погодили и нас. (Тако је!). И одиста, остварила се наша слутња да ће сада страдати сељаштво на целом Балкану, да ће страдати сви они који се боре за народ. И дошао је 6 јануар, дошла је диктатура, у чијем су се мраку погубиле многе овце из земљорадничког стада. (Узвици: Тако је!). Ми за тим људима не жалимо. Ко није ваљао, он је отишао, и добро што је отишао. Али морамо да констатујемо, да су ти губитци значили изван мањак, изван отицај крви, извесну штету. Чак и онда кад је крв рђава, она изазива малаксалост кад одилази. Земљораднички покрет је изгубио много људи, у Босни у првом периоду, а у другом периоду, за владе Бошка Јевтића, у Србији. Најпре су отишли Босанци, великим делом за Ђуром Остојићем, Ристом Ђокићем, Шпиром Солдом и другима, а затим су отишли Србијанци, на челу са Војом Лазићем, Радисавом Вучетићем, Војом Ђорђевићем, Димитријем Вујићем и другима. Имена су многобројна, тешко их је чак набројати.

ЗА ВРЕМЕ ДИКТАТУРЕ.

Тада је настала нова брига: како да се регенерише, како да се обнови, како да се освежи, како да поврати и повећа снагу земљораднички покрет. Свесни своје одговорности, предузели смо борбу са диктатуром, да би показали браћи Хрватима, да није све мртво на српској страни; да би показали српским сељацима, да није све мртво у граду међу интелектуалцима; да би показали омладини, исто тако, да у сељачком народу, у Србији и у српству још увек ври она слободарска крв, која је чинила величину Србије у току 19 века. Ми смо се борили. Ми смо дали жртве, тешке жртве, али слатке жртве, јер смо подигли веру код земљорадничког народа, подигли смо веру код браће Хрвата, подигли смо веру код омладине, да може да се нада бољој будућности (Одобравање.)

Тежак је био наш положај, али ми смо то издржали, јер смо знали да, кад – тад, мора да се ода признање оним људима, који су први казали: Југославија може постојати само ако у њој буду задовољни Хрвати поред задовољних Срба. (Бурно одобравање и аплауз). Право морају имати, кад-тад, они људи који кажу: не може бити чврстас држава, ако у њој није задовољан сељачки народ. (Одобравање и аплауз). Право морају имати они који кажу: народ не може бити задовољан ако нема хлеба и слободе. (Бурно одобравање). Ми смо те идеје исповедали смело чак и онда, када су многи велики политичари били у мишјим рупама. (Узвици: Тако је!). И када је синило нешто мало слободе, 1935 г., из ове групе овде дошла је иницијатива да др. Мачек буде носилац земаљске листе целе опозиције. (Аплауз и узвици: Живео Мачек! Живео!). Из ове сале овде, пре тринаест и по година, у овој сали Кола Српских Сестара, у јулу месецу 1926 г., говорио је овде, где ја сада стојим, један човек који је први пут тада учинио свој јавни иступ у Београду, говорио је, под нашим претседништвом, говорио је о сељачкој држави код словенских народа пок. претседник Стјепан Радић. (Присутни устају и кличу:

Слава му). Ми смо, дакле, повукли линију, – не 1935 г., кад је требало ићи на изборе, него још 1924, кад се Стјепан Радић вратио из Русије и 1926, када су први хрватски министри ушли у владу. Ми смо њима рекли: Ви нисте у влади, ви сте при влади; ви ложите ватру, а други се греју! (Веселост). Зато ми данас опет имамо право да говоримо и да кажемо: Споразум, јесте, у реду је! Али има нешто веће од споразума, то је **Народни споразум!** (Бурно и дуготрајно одобравање и аплауз)

Народни споразум, то значи да поред правих претставника хрватског народа седну прави претставници српског сељачког народа. (Бурно пљескање). А то може бити само под једним условом: да на српској страни постоји исто тако јак сељачки покрет, као што постоји и на хрватској страни; да буде снажан сељачки, земљораднички покрет, као што је био и као што ће бити у братској Бугарској. (Узвици: Тако је).

То су идеје које су нас руководиле. Никада нисмо били уски партизани, никада се нисмо задовољавали вођењем голе партиске борбе. Увек смо ствар постављали идеолошки, високо, са широким видцима. Гледали смо око себе, не само национално, него и интернационално; гледали смо не само уско класно, него и међукласно. Ми смо тражили савезника за Србију и пружили смо руку Хрватској и Бугарској. (Одобравање). Ми смо тражили са везника за сељака, мучног и горког сељака, који нешто важи кад је у селу, али ништа не важи кад је у граду. Тражили смо савезника, па смо пружили десну руку либералној грађанској класи, а леву руку радничкој класи. (Одобравање). Тражили смо савезника за Србију, тражили смо савезника за сељака, – јер смо хтели да ни Србија не остане сама, ако буде требало бранити ову земљу; да ни сељак не остане сам, кад буде имао да осваја власт, да влада, и нарочито да брани своју власт. (Бурно одобравање и аплауз).

То је наш идеолошки став. Ми смо њега заступали у Земљорадничкој странци не као левица, – јер ми левица нисмо били кад смо у странку ушли – него као тумачи правог, јединог и неизмењеног земљорадничког програма. (Бурно пљескање). Читали смо тај програм, кад смо у странку ушли, гледали смо и слушали сељачки народ, кад смо у странци делали, затварали смо очи пред извесним појавама у вођству, јер смо знали да вође одлазе, а да народ остаје. (Громко и одушевљено одобравање и узвици: Тако је! Живео! Живела интелигенција!) Добили смо заповест од сељачких маса да дођемо, да помогнемо, да послужимо, и нарочито да протумачимо оно што у души народној пише. (Одобравање)

То смо ми радили! Али нама се замерало, – онако исто као што је највећим свецима у историји хришћанске цркве замерало да нису довољно покорни синови свете цркве, и често су их проглашавали јеретцима, јер се нису покоравали администрацији црквеној. Али ти велики свеци су увек имали један изговор и једно оправдање. Они су рекли: Може бити да смо се замерили поједином папи или патријарху, али знамо сигурно да се нисмо замерили оснивачу и првомученику хришћанске цркве, Исусу Христу. (Узвици: Тако је!) Важно нам је да служимо великом учитељу, а није нам важно да служимо ономе који је тренутно формални поглавар цркве. И десило се тако, да смо ми, тумачећи програм Земљорадничке странке онако како пише у њему, оглашени за људе који нису довољно земљорадници. (Један добацује: То је и скоријих дана било!)

Догађаји су се низали после петомајских избора. Дошао је рад на Удруженој опозицији. Ми смо рекли: Да, потребна је Удружена опозиција, јер Земљорадничка странка није довољна да извојује пуне слободе, да одбрани земљу од унутрашњег фашизма и од спољног фашизма. Потребна је Удружена опозиција, – то значи савез са грађанским странкама. Али ми смо одмах додали, да је потребно да се тој Опозицији прикључе и радничке странке, да би Опозиција била комплетна, потпуна, и да би се демократија спустила народу, – да буде права, народна, радна демократија, – а не господска демократија. (Бурно одобравање и узвици: Тако је! Живео!)

Кад смо говорили о Хрватима, рекли су да смо најамници Мачекови. Кад смо говорили о томе да и радници уђу у Опозицију, рекли су да смо комунисти. Нити смо Мачекови најамници, – то се најбоље види по томе што нисмо ушли ни у владу ни у Сенат; нити смо комунисти, – јер да јесмо, имали бисмо храбрости да то кажемо. Ми смо нешто врло просто: ми смо земљорадници. (Бурно плескање)

У КРИЗИ ВЛАСТИ.

И данас, као што ћете ви свакако у својим излагањима рећи, јер сте зато дошли, – кад Земљорадничка странка болује од **кризе власти**, и то је једна криза, као што је под диктатуром трпела **кризу мрака**, – сада трпи кризу светлости, и очи су јој се засениле, – у тој двострукој кризи, ми имамо свој став. У кризи мрака, рекли смо: ту смо, не губимо се! Пипали смо се у мраку и остали смо заједно. Ниједан човек из земљорадничке левице није отишао у диктатуру, док је десница дала много трибута, много жртава, много поклона диктатури. Данас када Земљорадничка странка учествује у власти, ми опет кажемо: Не губите главу! Не заносите се! Мала је власт коју имате, али је велика одговорност коју на себе навлачите! (Одобравање).

У страху од дегенерације, у страху од израђања, ми се сећамо речи једног великог политичког писца, који је данас драг многим политичарима и државницима, речи Макијавелиа, који је казао: „Кад год један покрет почиње да опада, почиње да се колеба, да губи своју чврстину, он се може обновити само на тај начин, ако се врати на свој првобитни принцип, на своја првобитна начела“. Земљораднички покрет је данас у извесном напону снаге, у извесном напредовању. То напредовање може да буде сумњиво, јер кад једна странка дође на власт онда јој не прилазе најбољи, онда јој прилазе најгори, (Веселост и узвици: Тако је!) онако исто као што једна странка у опозицији не губи најбоље, него губи најгоре. У том моменту, ми кажемо: Ако хоћемо да сачувамо земљорадничку странку, морамо да је вратимо на њен првобитни принцип. А њен првобитни принцип јесте да буде **један Српски Сељачки Покрет**. (Одобравање)

Зове се Савез земљорадника, али је увек имао да буде српски земљораднички покрет. Остављамо на страну „српски“, јер се то подразумева, пошто ми немамо потребе да радимо међу Хрватима; они имају свој покрет (Узвици: Тако је!), али као главно подвлачимо ову другу реч: „земљораднички“, „сељачки“.

Наша идеологија је састављена из два елемента: **Земља и Рад**. (Узвици: тако је!) То је база наше идеологије. За разлику од агараца, који веле: Земља,

пољопривреда, производи – то је главно, ми кажемо: Јесте, земља, пољопривреда, производи, али и људи који држе земљу, који раде земљу и који производе (Бурно одобравање). За разлику од радничких социјалиста и комуниста, који веле: Рад, експлоатација, вишак вредности, ми кажемо: Да, рад, али сељак није експлоатисан само као радник, него је експлоатисан и као потрошач и као продавац. (Узвици: Тако је!) Он не даје свој трибут у радионици, као фабрички радник, али он свој принос даје на пијаци, где купује и где продаје. (Узвици: Тако је!) Кад је пољопривредни радник, кад нема своје земље, кад је наполичар, кад је закупац, он плаћа свој порез још и на њиви велепоседника и газде код кога ради. Експлоатација земљорадника је, дакле, вишеструка. Зато остају два темеља наше идеологије: Земља и Рад.

КУЛТ РАДА – ВЕРНОСТ ЗЕМЉИ.

Земља – то изгледа проста ствар. То је врло сложена ствар. Земља. – то је она грудa, њива, али земља то је и село. Земља, – то је и дом; земља – то је и домовина. Земља, – то је и држава. (Бурно одобравање) И кад ми кажемо: Земља, ми не мислимо само на парче које сељак обрађује, ми мислимо и на то, чија је то земља, и мислимо на дом где сељак станује и чији је то дом. Јер ако је сељак – како је велики сељачки идеолог Петар Кочић говорио – код земље без земље, код куће без куће, код имовине без имовине, онда то није сељак, онда је то паупер! Није то пролетер, он је паупер! Ми нећемо да наша држава буде земља паупера! (Узвици: Тако је) Хоћемо да наша држава буде земља земљорадничка, људи који земљу раде и који земљу као својину држе (Аплауз и узвици: Тако је!). Али, – тако пише у програму земљорадничком, – да земљу само они држе, и да земљу не држе они који је не обрађују. (Тако је) Тако пише у програму Савеза земљорадника! На томе смо ми постали земљорадници!

У програму Савеза земљорадника пише још нешто: Да сваки сељак мора имати дом и да сви сељачки домови и све сељачке земље чине сељачку домовину. И да домовина хрватска, домовина српска, домовина словеначка, домовина македонска, домовина црногорска, домовина војвођанска, домовина босанска, далматинска, да све те мале домовине, у којима смо се родили, чине заједничку нашу домовину или државу Југославију. (Бурно одобравање) И као што бринемо за земљу, као што бринемо за дом, као што бринемо за село у којем сељак живи, као што бринемо за ужу домовину, тако бринемо и за ширу домовину, то значи за државу у којој наш народ живи, за њену безбедност. И зато, поред унутрашње политике водимо и спољну политику: политику безбедности, политику сигурности, политику савеза. (Узвици: Тако је!)

Видите, тај први део нашег програма: **Земља**, видите, колико је то широка ствар, и колико је у исто време јасна ствар!

Рад – такође није мање јасна ствар. У нашем програму пише: Свако треба да добије пун принос од свога рада. У програму пише: За нерадника у земљорадничког држави нема хлеба! (Бурно плескање и узвици: Тако је! Живео!) Та држава зове се задружна. Она се може звати делимично и синдикална, али у сваком случају није капиталистичка. (Узвици: Тако је!) И наш програм је по својој бити и суштини радни, антикапиталистички програм. (Узвици: Тако је!)

То претставља читаву једну филозофију, коју ми сажимамо у две речи: **култ рата** (обожавање рада) и **верност земљи**. То је наша идеологија. Данас, – у овом критичном часу, кад постоји могућност да се Земљорадничка странка поколеба, да се извитопери, да се побуржоази, да се погосподи, да пође на ниже, низбрдо, – данас је наша дужност да узмемо поново програм у руке и да кажемо: Овде пише **земља**, овде пише **рад**. Земља и рад то је земљораднички, то је прави сељачки програм. (Узвици: Тако је!)

Трећа реч јесте – покрет, српски земљораднички покрет. **Покрет**, не странка! Ми се зовемо Савез земљорадника – покрет за унапређење села и сељака. Покрет значи нешто што се стално гиба, нешто што се стално креће, нешто што стално иде напред, нешто што никада не сме да стане. Покрет значи динамику, динамика значи борбу, борба значи сукоб са претставницима друштвене и политичке реакције, са претставницима експлоатације (Узвици: Тако је!) Борба захтева жртве. Жртве траже мученике. Видите, како то једно из другог излази!

Ако хоћете покрет, морате бити спремни на конзеквенце: на борбу, на жртве, на мучеништво. На ово треба данас потсетити, јер постоји тежња, – и то је оно што нас дели и то је једино у ствари што нас дели од наших другова из земљорадничке деснице, – постоји тежња да се покрет стиша и да се каже: Па, доста је било борбе двадесет година, и сад треба да се жање, треба да се купи оно што је пожњевено! Међутим, ми сматрамо да ни орање још није довршено! (Громко и дуготрајно одобравање и узвици: Живео!) Да ни крчење још није завршено! (Одобравање) Јер има читавих крајева наше земље, где још није крочила нога земљорадничких агитатора. (Узвици: Тако је!) Има читавих општина, у којима Земљорадничка странка није добила ни једног гласа, ни на једним изборима. (Тако је!) Има читавих срезова где ми немамо ни једног присталице. Јер, на крају, чињенице говоре: 150.000 гласова смо добијали просечно до диктатуре, 126.000 на последњим изборима од 11 децембра 1938 године. Је ли то земљораднички народ, је ли то српско сељаштво – 126.000 гласова?! Је ли то покрет српског сељаштва? Не! То може бити; то још није!

ДОСЛЕДНИ ЗЕМЉОРАДНИЦИ.

Многи нам кажу: „Кад може др. Мачек да седи у влади, можемо и ми; кад може др. Мачек да прима сенатске положаје, можемо и ми; кад може др. Мачек ово и оно, можемо и ми“. – На то треба одговорити: Др. Мачек, – то је комплетан, то је потпун, то је завршен, то је зрео и пунолетан покрет. (Узвици: Тако је!) И то не само покрет једне класе, сељаштва, него читавог једног народа. (Тако је!) Не може се девојка од шеснаест година поредити са девојком од двадесет и осам година. Девојка од двадесет осам година мора да се уда. Сваки сат који пропусти и не уда се, она губи, она пада, (Смех) јер је већ прешла врхунац своје лепоте. Девојка од шеснаест година, ако је паметна, не сме да се уда, јер она има тек кост да веже, да би могла децу здраву да рађа, а не да се њезина деца као први мачићи бацају у воду. (Веселост и бурно одобравање).

Земљорадничка странка има једну малу прошлост. Ми би смо хтели, – ми који смо овде окупљени данас, – да та прошлост буде мања, а пред нама да стоји већа будућност. (Бурно одобравање и узвици: Тако је! Живео!) И кад чујемо људе

да кажу: „Ми смо се уморили, више не можемо. Ми смо дали жртве. Порасле нам ћерке за удају, беле власи нам прошарале косу“, – ми ћемо тим људима одговорити: У реду је! У сваком рату, – а ово је рат што ми водимо, – има мртвих и има рањених. (Узвици: Тако је!) Има инвалида и има дезертера. (Веселост и узвици: Тако је!) Нека тако буде и у земљорадничком покрету. Али покрет мора да иде напред! (Бурно одобравање и узвици: Тако је! – Само напред!) Не можемо ми да станемо, не може војска да стане зато што је позлило једном потпоручнику или поручнику. (Веселост и узвици: Тако је!) Војска мора ићи напред! (Узвици: Напред! Само напред!) Војска мора ићи напред, зато што њу зову велики задаци, зато што програм Земљорадничке странке није ни почео да се остварује, зато што наде сељачког народа нису почеле да се реализују.

То нас данас руководи да изађемо пред вас и да кажемо: Земљорадници смо, да; али прави земљорадници! То значи земљораднички борци по оним формулама које је дао Александар Стамболиски. (Узвици: Слава му!) Земљорадници, и кад радимо земљу као сељаци и кад смо у граду као интелектуалци или других занимања; земљорадници идеолошки, на бази Земље и Рада, на бази борбе, на бази жртава, на бази мучеништва. Све дотле док тај програм, на коме смо се ми заверили, не остваримо, дотле се борба мора наставити. Ако има уморних, нека се склоне! Ако има издајника, ми ћемо их прогнати. (Одобравање) Али светиње земљорадничког покрета морају се чувати! Ето одакле долазе разлике, – и ми нећемо да их кријемо, – између нас и наших десних другова, који сматрају да је дошло време да се борба обустави.

Изговора увек има. Један изговор може бити данас да су догађаји међународни такви, да не би требало народ узнемиравати, да не би требало сељака као таквог посебно организовати. Ми кажемо: Јесте, догађаји су такви да се државна целина мора чувати! Догађаји су такви да се државне границе морају бранити. (Узвици: Тако је!) Али ти догађаји захтевају баш да народ у тој држави буде задовољан, (Тако је!) и да сељачки народ у тој држави буде вољан да брани те границе. (Бурно плескање и узвици: Тако је! Живео!) А он ће бити задовољан и вољан да се бори само онда, кад добије своја пуна грађанска права, као човек; кад добије своја пуна социјална права као сељак и своју економску заштиту и социјалну правду као земљорадник. (Узвици: Тако је!) Тај програм се мора остварити и ми не смемо обуставити борбу, не смемо скрстити руке, док то не буде готово.

Ја знам да има људи у буржоазији, у грађанским партијама, у демократској странци н. пр., који су нам казали, који су мени поручили: „Ви не знате шта радите! Ви будите из сна једну животињу, која још не зна своју снагу и која спава. Кад се та животиња пробуди, она ће дићи своју тешку шапу, и прво ће ударити вас! Немојте се играти са ватром! Немојте сељака будити! Немојте му давати свест о његовој снази, јер се дешава да онај који укроћује звери, често пута буде подеран од исте звери, коју је хтео да укроти, да упитоми и направи цивилизованом. Пазите да вам се не деси исто са сељацима! Ви ћете их организовати и они ће вас после избацити, а могу вас чак и убити!“ Ја сам њима на то казао: Може бити да ћемо ми, школовани људи, чак и ми који смо баш у додиру са сељацима, добити први ударац. Зар мајка сина гаји и на недрима га чува, па детету буду најпре ручице слабе и малене, – доцније мишићи очврсну, и шта ради дете, чим ручица буде јача?

Оно први шамар даје својој мајци! (Веселост!) Да ли се мајка због тога љути, је ли очајна? Она каже: Само јаче, синко, видим да ћеш бити јунак! (Веселост).

Тако је било и онда кад се стварала друга једна вера, слична овој нашој, вера она у Палестини, кад је подигао крст Јован Крститељ на реци Јордану. Он је основао Христову веру, он је први кренуо и узвикнуо народу Израилском: Покајте се! Он је радио оно што ми данас чинимо, кад говоримо сељачком народу: Освестите се и организујте се! После њега, дошао је Христос. Било је људи који су пришли Јовану и рекли му: „Хе, мој Јоване, ти си почео, али овај ти преузе, и сад више нико о теби неће говорити него о Христу, а ти оде у архиву!“ (Смех!) А Јован Крститељ, Претеча Јован, рече тада: „Може бити да ће он више да нарасте него ја, може бити да ће његова слава потамнити моју славу. Али нека тако буде! И ја ћу бити срећан да будем велики у његовој величини, да будем леп у његовој лепоти. У колико буде веће његово дело, у толико ће бити већа заслуга моја као зачетника, као Претече његовог. Јер, зар вам не рекох: ја почињем, али ће доћи иза мене један, коме нисам достојан ни ремена на обући да вежем?!“

ОСПОСОБЉАВАЊЕ СЕЉАКА.

Тако ми говоримо, и не плашимо се што ће после нас доћи достојнији! (Бурно одобравање и аплауз.) И за нас школоване међу земљорадницима није било веће радости, него кад смо видели, – први пут у Грузи, у Шумадији, у Лесковцу, – па у другим крајевима, у самом Санџаку, неки дан у Сјеници, – кад смо видели да нашим зборовима не говоре само адвокати, професори и лекари, него да говоре сељаци од плуга и мотике. (Бурно одобравање). Какав је то родитељ, који увек мора уз дете да буде!? Какав је то учитељ, који мора стално писаљку детету да држи! Он је рђав учитељ! Добар је учитељ онај који ђака оспособи; добар је родитељ онај који оспособи дете да може без учитеља и без родитеља да живи. (Пљескање и узвици: Тако је! Живео!).

Ми хоћемо да се земљораднички народ оспособи да сам влада и то је била мисао творца земљорадничког покрета, кад је метнуо на чело земљорадничког покрета не адвоката, не професора, не интелектуалца, и нарочито не трговца, ни банкара, ни дипломата, него кад је на чело земљорадничког покрета по статуту метнуо земљорадника који земљу ради (Аплауз и узвици: Тако је! Живео!). Било то нама драго или не, али у статуту Земљорадничке странке пише да Земљорадничка странка шефа нема и да је претседник Главног извршног одбора земљорадник по професији. (Бурно одобравање!) Најлепше је у свему томе, што тај земљорадник постоји, што је жив и што је изабран на Конгресу у Чачку 1928 године. Он се зове Добросав Томашевић, земљорадник из Рајковића код Мионице. (Пљескање и узвици: Живео!)

Зашто земљораднички покрет не иде? Зашто није покрет? Зашто је језеро, а није река? Зашто стоји? Ми хоћемо да то буде река и то бујна, снажна река. Али има неко, који стално зауставља тај покрет, који му не да да иде напред. Ми смо тражили објашњење. – У чему је ствар? Ко то неће да иде напред? Је ли као у народној песми: „И он хоће и коњ му хоће, али Бог му не да!“ Неко не да нашем земљорадничком покрету да иде напред, неко га спутава и везује. Као онај цин који је био велики, али који је спутан са много ланаца и конопаца, који је везан за земљу

и не може да макне напред, – такво је стање српског сељаштва и његовог покрета. Има људи који не воле да он иде напред, који му не дају да живље крене. Ми смо данас вас позвали да вас питамо: Хоћете ли ви да тај покрет стоју у месту, или да иде напред? (Бурно одобравање и узвици: Напред!) Ја знам да је кочница добра ствар. Кола без кочнице су рђава кола. Али кола без мотора, а нарочито кола без коња нису уопште кола, јер се без кочнице и може и не може, али без коња и мотора никако се не може напред.

Цео овај наш посао потсећа ме на грађење једне лађе. Једна лађа се зида, близу пристаништа да би се лакше спустила у воду. Зид се лађа и многи раде на томе да она буде што већа и лепша, да има што више спратова и да прими што више путника, – цео сељачки народ да има бољу будућност. Градимо ту лађу, али стално долазе људи и кажу: „Пазите, морамо да је вежемо конопцима за земљу, за кочеве, да не крене“. Ми одговарамо: Тако је! Било би опасно да лађа крене док није готова. И зато је добро да постоји десница у једној странци, да кочи, да држи, да не да да иде сувише брзо напред. Ми се нисмо никада бунили, што има људи који бремзају, који заустављају, да ствар не иде сувише нагло и у невреме. Али је лађа мало по мало расла, зграда је већ велика, довршава се, и долазе бурни дани кад ће можда да крене без наше воље. И сад се пита, шта треба радити? Да ли треба одмах посећи конопце? Не! Јер лађа недокоршена може да крене испод силног ветра. Шта треба радити? Кад прети опасност од буре, треба убрзати грађење. И они који се стално брину да је стежу и везују, требало би да помогну да се лађа што пре заврши, јер може таква олуја да наиђе да све конопце поломи и да крене без њихове воље! (Одобравање и аплауз!) Кочничари на нашем возу треба да се претворе у ложаче, (Веселост) да хране локомотиву, да је оспособе да иде напред, јер у бурним данима, низ брдо, кочнице не заустављају воз лако.

СРПСКИ СЕЉАЧКИ ПОКРЕТ.

Ето тако ми сматрамо наш задатак: да треба изграђивати велики сељачки, земљораднички покрет, да га треба довршити што пре, да нас догађаји не затекну неспремне. Раније смо рекли: Споразум између Срба и Хрвата потребан је да сачувамо државу. Споразум је остварен – држава сачувана! А сад хитно, одмах да се на српској страни изведе организација земљорадничког народа свима расположивим снагама. Ни једну расположиву снагу не смемо одбацити. Ни једну добровољну снагу нећемо одбацити, ни доле ни горе. Све снаге употребити да се брод доврши, да се покрет организује, да се сељачки народ на српској страни спреми: 1) да Споразум са Хрватима претвори у Народни споразум (Узвици: Тако је! Живео Народни споразум!); 2) да оствари праву демократију, тако да народ буде задовољан и 3) да води једну унутрашњу и спољну политику такву, која ће и државу и народ у њој обезбедити. (Одобравање) За ова четири месеца, од када је мало слободе у нашој земљи, ми смо обишли српске крајеве скоро све, Србију највише, и ми смо са тога путовања и обилажења понели ове утиске:

Здрав сељачки покрет је нада ове земље! (Узвици: Тако је) Старе странке или се ликвидирају, или се расипају, или губе подлогу на којој стоје. Између радикала и демократа за ово последње време ужљепљује се све више сељачки покрет; једе једне и друге, једне више, друге мање. Мање једе оне који држе власт!

(Смех.) Мање их једе зато, што нема њихове инструменте, што нема њихове могућности, али је сигурно да једе и њих. Тако сада себи прави место између радикала и демократа, прави место у српском народу један јак српски сељачки покрет. **Српски**, – јер тога код српског народа нема; **сељачки**, – јер то је оно што се тражи и што једино одговара његовим потребама; **покрет**, – јер од мртвога нико нема користи! (Одобравање. Клицање: Живео Драгољуб! Живео!)

Душан Богдановић одржао је затим дугачак и снажан реферат о надама које у земљораднички покрет полажу Срби у пречанским крајевима, нарочито у Хрватској. Трећи реферат, **Нинка Петровића** био је о односима између левице и деснице. Четврти др. **Свете Живковића** о разговорима које су претставници левице имали са др. Миланом Гавриловићем и последњи реферат омладинца **Николе Гајића** о томе, какви су напори прављени код земљорадничке омладине у циљу уједињења, акционог и организационог.

После тих реферата, који су трајали до 13 часова, отворила се дискусија у којој су говорници имали пуну слободу, за разлику од досадашњих других састанака, где се дебата ограничила на два-три говорника и на похвале онога што је рађено. У дискусију су узели учешћа: **Радован Мијушковић** адв. са Уба; **Тихомир Калановић**, земљ. из Страгара; **Петар Станчић**, земљ. из Гњилана код Пирота; **Драгиша Шулејић**, економ из Смед. Паланке; др. **Марко Видовић**, судија из Вргинмоста; **Лаза Лончар**, земљ. из Дарувара; др. **Небојша Малетић**, адв. из Срем. Митровице; **Велимир Јеленковић** из Пирота; **Живота Ђермановић**, адв. из Ваљева; **Милоје Симовић**, земљ. из Дреновца у Грузи; **Драго Спасојевић**, пчелар из Бијељине; **Драга Андрић**, трг из Пецке; **Станко Трифуновић**, адв. из Шапца; др. **Радоје Мијушковић**, лекар са Уба; **Момчило Симић**, адв. из Краљева; **Јован В. Јовановић**, адв. из Лесковца; **Милутин Најдановић**, прив. чин. из Београда; **Виден Деспотовић**, ветер. из Беле Паланке; **Алекса Мартић**, из Совљака код Уба; **Драгољуб Продановић**, књијар из Крагујевца; **Слободан Ивановић**, адв. припр. из Београда; **Живко Сацаков**, земљ. из Ст. Сивца; и **Рајко Нешковић**, земљ. из Лозња код Г. Милановца.

Претседавајући др. Д. Јовановић чита поздрана писма и телеграме Јов. Радуловића из Крагујевца, Николе Радованова из Н. Сада, М. Рацкова из Петровграда, С. Предина из Ст. Бечеја, Рад. Крстића из Трстеника, М. Вешовића из Подгорице, М. Суботића из Нове Вароши.

Одбор за резолуцију – у коме су били Нинко Петровић, Живорад Ђермановић, др. Небојша Малетић, др. Радоје Мијушковић и Драгиша Шулејић – предложио је и скуп једногласно прихватио један текст у коме се излаже стање Земљорад. странке и предлажу мере за њено оздрављење и унапређење. Најзад др. Д. Јовановић закључује овај Земаљски састанак земљорадника овим речима:

НАШЕ ПРАВО ЛИЦЕ.

Мени је пријатно што смо овај наш састанак држали јавно. Одавно ми желимо да изађемо пред јавност! Одавно желимо да нашим састанцима присуствује штампа, па и сами органи власти. Желимо још више, да наша већања, макар у кратком изводу, изађу у дневној штампи. Ја нисам сигуран да ће то бити. (Веселост. – Узвици: Не да Коста Крајшумовић!) Зато што ће бити цензор један земљорадник. (Смех)

Ипак, ово је наш велики успех: да после дванаест година наше тешке анонимне борбе изађемо најзад на светлост дана, и да види претседник Мачек, да види краљевска влада, да види цела јавност, ко смо и шта смо (Бурно одобравање и аплауз). До сада су о нама увек други говорили. До сада су увек наше лице велом покривали. Ја рекох – велом, а требало би да кажем – пачавром! Прљавом су крпом покривали наше лице, само да се не види онакво какво је! Ако се после нашег данашњег рада наше лице још не буде видело, онда то значи, да или ми не умемо српски да говоримо, или оне које то интересује не умеју српски да чују и читају, или неће да виде, ко смо ми и шта смо.

Нама су рекли: „Ви сте републиканци! Ви сте комунисти!“ А ми смо данас казали јасно и гласно: Ни републиканци, ни комунисти, него југословени и земљорадници! (Бурно одобравање). Ако ипак буде некеме требало да ми будемо антидржавни, ако ипак буде некеме требало да скрива нашу праву физиономију и да нас претставља друкчије, ми ћемо се бранити и отимати, јер се нећемо дати на туђи колосек! Али ако се овакво наше лице, право наше лице, ипак некеме не допада, ако нас овакве не могу да приме, ако нас овакве не могу да сваре, ако нас овакве хоће да гоне, ми смо спремни да будемо гоњени за наше овакве идеје! (Одушевљено и дуготрајно одобравање и клицање: Тако је! Живео!) Не бојимо се ми мучеништва! Не бојимо се ми жртава, али нећемо да будемо мученици без вере и за туђу веру! (Бурно плескање) Желели смо и успели најзад да пред целим светом покажемо своје право лице. Ако то лице није лепо некеме, нека тај одврати главу и нека каже да је ружно, али оно је овакво! (Гласови: Сељачко!) Јесте сељачко, јесте мученичко, и нарочито јесте искрено и отворено! (Узвици: Тако је!).

Ми смо данас казали чисто и бистро: **Споразум**, Југославија ван дискусије! (Тако је!) Али уз споразум – **демократија!** (Бурно одобравање!) У Југославији, хлеб и слобода за сељака и радника! (Буран аплауз) **Неутралност** да, рат не! Неутралност, али обезбеђена, осигурана неутралност, и то онако како одговара трајним интересима наше земље. (Бурно одобравање) То значи, у првом реду, зближење са Бугарима, савез са Русијом, са вечним нашим словенским пријатељем. (Громко плескање. Живео! Живео! Живео!)

После овога, ми смо спремни да примимо све конзеквенце. (Узвици: Тако је!) Не бојимо се никаквих последица. Чини нам се да смо за ових десет сати, што смо разговарали овде, испразнили своју душу, и ја мислим, браћо, да одлазимо задовољни, и ако целог дана ни јели ни пили нисмо! (Живо одобравање) Ја вас позивам да устанете на ноге и да сви кликнемо:

Живео јединствени земљораднички покрет!

Живео свестан и сложан сељачки и остали раднички народ!

(Сви присутни устају и продужено кличу дуго: Живео Драгољуб Јовановић!)

ШТА СЕ ДЕСИЛО ПОСЛЕ Земаљског састанка од 31 децембра 1939

Једногласно донесена резолуција предата је одмах сутрадан секретаријату Савеза земљорадника. 2 јануара поведена је тамо дискусија, пале су обостране критике, али никакав званичан одговор није дат, а још мање је поступљено по захтевима резолуције. Гг. Гавриловић, Чубриловић, Тупањанин и др. веровали су да ми из Београда хоћемо цепање, али да људи из унутрашњости не даду. Обрнуто је била истина. То се видело 25 фебруара, кад су заседавали претставници 25. округа. Сви су били мишљења да се са десницом не може ништа урадити. Требало је само одлучити како извести подвајање од њих. Неки су предлагали још једну етапу. Већина је била да се одмах кида. У томе смислу издато је саопштење за јавност, које су објавили многи листови.

Ужи акциони одбор израдио је предлоге Програма и Статута нове странке. Ти предлози послати су на проучавање у тридесет округа. Допуњени и измењени текстови изнети су 16 марта пред стотину најбољих бораца сељака који су их претресли и предложили оснивачком Конгресу који се састао 17 марта, у истој оној сали Кола српских сестара. Сада је било претстављено 116 срезова. Основана је Народна Сељачка Странка, са Мих. Аврамовићем као почасним претседником. За претседника Главног одбора изабран је сељак Радомир Тодоровић из Дивостина код Крагујевца. За генералног секретара др. Драгољуб Јовановић.

Основа начела, Програм и Статут оштампани су. За 15 дана распродато је цело прво издање од ДЕСЕТ ХИЉАДА ПРИМЕРАКА. Сада излази друго издање у цепном формату. Кроз све ове текстове провлаче се идеје из говора који сте прочитали: КУЛТ РАДА и ВЕРНОСТ ЗЕМЉИ.

Београд, 21 маја 1940.